

16. Бизнес. — 2003. — № 39. — С. 22.
17. Угода між Урядом України та Урядом Канади про сприяння та захист інвестицій від 24.10.1994 р. // www.nau.ua
18. Конвенция о мирном разрешении международных споров от 5 (18) октября 1907 г. // Международное публичное право: Сб. док. — М., 1996. — Т. 1. — С. 414–419.
19. Permanent Court of Arbitration Optional Rules for Arbitrating Disputes Between Two Parties of Which Only One Is a State // ICSID Review: Foreign Investment Law Journal. — 1994. — Vol. 9, N 2. — P. 300–329.
20. Практика Європейського суду з прав людини: Рішення; Коментарі. — 1999. — № 1. — С. 43.
21. Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 40. — Ст. 263.
22. Case of Air Canada v. the United Kingdom (No 9/1994/456/537); Case of British-American Tobacco Company Ltd v. the Netherlands (No 46/1994/493/575); Case of Sovtransavto Holding v. Ukraine (No 48553/99) <http://hudoc.echr.coe.int>
23. Про утворення Комісії із сприяння досудовому врегулюванню спорів між інвесторами та органами виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2004 р. № 500 // Офіційний вісник України. — 2004. — № 16. — Ст. 1117.
24. Про судоустрій України: Закон України від 01.02.2002 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 40. — Ст. 263 (Прикінцеві та перехідні положення, п. 16).
25. Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів: Закон України від 29.11.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 10. — Ст. 76.

УДК 346.26

О. О. Квасницька,
асистент кафедри підприємницького та комерційного права ОНЮА

ЦІЛІ, ПРИНЦИПИ ТА ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Не зважаючи на зростаюче значення інституту державної реєстрації суб'єктів підприємництва у сучасному господарському праві, багато її аспектів залишаються поза дослідженнями вчених-юристів, що викликає нагальність їх наукового аналізу.

Метою цієї статті є комплексний аналіз основних засад державної реєстрації суб'єктів підприємництва, зокрема її цілей, принципів та функцій.

Цілі, принципи і функції державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності не зазначені в Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 15.05.2003 р. [1], тому в юридичній літературі вони трактуються по-різному.

Іноді в літературі зустрічається позначення єдиної мети державної реєстрації. Так, на думку одних вчених, основна мета реєстрації підприємств — це визнання з боку держави факту створення підприємства та надання такому факту юридичного значення [2], а інші вчені вважають, що мета державної реєстрації — превентивний (попередній) контроль за законністю набуття, зміни чи припинення підприємницької правосуб'єктності [3].

Важко погодитися з позначенням як однієї, так і іншої мети в якості єдиної мети державної реєстрації суб'єктів підприємництва, оскільки це тягне за собою спрощене розуміння спрямованості реєстрації на легалізацію суб'єкта

або на здійснення контролю за придбанням ним правосуб'єктності, що не вичерпує всієї багатогранності реєстрації та її багатоцільової спрямованості.

Висловлена також думка, що метою державної реєстрації є підтвердження факту і визнання законності створення суб'єкта підприємництва [4]. Як правильно відзначає О. С. Янкова, видимо, до такої якості державної реєстрації варто прагнути при регулюванні порядку її здійснення. Однак навряд чи діючий порядок реєстрації суб'єктів господарювання підтверджує законність порядку створення і змісту їхніх установчих документів. В даний час державною реєстрацією досягається констатація факту виникнення нового суб'єкта права і ведення певного обліку цих осіб [5].

Більш правильним вважаємо думку вчених, які називають кілька цілей державної реєстрації суб'єктів підприємництва. Так, В. Ф. Попондопуло вважає, що державна реєстрація підприємця переслідує загальні цілі: а) здійснення державного контролю за виникненням і веденням підприємницької діяльності; б) одержання державою відомостей про стан підприємництва для здійснення нею регулювання економіки; в) проведення оподаткування підприємців; г) надання заінтересованій особі відомостей про підприємців, що містяться в державному реєстрі підприємців [6].

Ця позиція знайшла розвиток у більш детальному трактуванні цілей державної реєстрації в навчальній літературі, де вказується, що вона переслідує наступні цілі:

- здійснення державного контролю за веденням господарської діяльності, зокрема за виконанням умов для заняття певними видами діяльності і для боротьби з незаконною практикою таємного підприємництва;
- проведення оподаткування;
- одержання державних відомостей статистичного обліку для здійснення заходів регулювання економіки;
- надання всім учасникам господарського обігу, державним органам і органам місцевого самоврядування інформації про суб'єктів підприємницької діяльності [7].

У науковій літературі є більш широке трактування цілей державної реєстрації суб'єктів господарювання, передбаченої Господарським кодексом України. Це:

- забезпечення державного обліку всіх суб'єктів господарювання;
- збір та підтвердження достовірних даних про їх правове, майнове та організаційне становище;
- здійснення первинного контролю за легітимністю виникнення, зміни та припинення правового статусу суб'єкта господарювання;
- запобігання неправомірному використанню суб'єктом — юридичною особою у своїй назві найменувань державних органів та органів місцевого самоврядування та похідних від них найменувань, найменувань вже зареєстрованих суб'єктів;
- чітка ідентифікація (індивідуалізація) суб'єкта в господарському обігу;
- отримання суб'єктом господарської компетенції [8].

Немає єдності думок вчених і в позначенні принципів державної реєстрації суб'єктів підприємництва.

Як мінімум, називаються три принципи державної реєстрації: публічність, загальновідомість і вірогідність внесених до реєстру відомостей.

На думку І. В. Єршової і Т. М. Іванової, принцип публічності виявляється в тім, що реєстр доступний кожній особі, яка бажає ознайомитися з ним. У силу принципу загальновідомості будь-яка особа вважається — на підставі публікації даних реєстру в офіційних виданнях — обізнаною про внесення комерційної організації до реєстру, що позбавляє її можливості посилатися на незнання відомостей, що містяться в реєстрі. І нарешті, у силу принципу вірогідності діє презумпція правильності записів, що містяться в реєстрі, що може бути спростована тільки в судовому порядку [9].

У вітчизняній літературі вказується, що одним з принципів державної реєстрації суб'єктів господарювання є принцип публічності, який за своєю суттю ототожнюється з принципами прозорості державної реєстрації. Він виявляється в тому, що відомості про державну реєстрацію всіх суб'єктів господарювання включаються до єдиного державного реєстру, відкритого для загального ознайомлення. Усі відомості з такого реєстру повинні бути публічними, тобто відкритими, прозорими, загальнодоступними — кожна особа, яка бажає з ними ознайомитися, повинна мати можливість зробити це і одержати з реєстру необхідні дані. Принцип загальновідомості державної реєстрації суб'єкта господарювання є своєрідною новелою в українському законодавстві. Він означає, що відомості про державну реєстрацію такого суб'єкта повинні бути опубліковані в офіційних друкованих засобах масової інформації. У силу принципу загальновідомості будь-яка особа вважається обізнаною про внесення відомостей про суб'єкта господарювання до Єдиного державного реєстру (про внесення змін до таких відомостей), що позбавляє її можливості посилатися на незнання наявних у реєстрі відомостей [10].

Як справедливо зазначає О. М. Вінник, повнота відомостей державної реєстрації означає включення до державних реєстрів найважливішої інформації (і відповідно своєчасне внесення необхідних змін) про суб'єктів підприємницької діяльності, яка, з одного боку, дозволила б державі виконувати свої функції (фіскальну, регулятивну, контрольну), а з іншого — забезпечила б надання учасникам господарського життя необхідні відомості про функціонуючі в ньому суб'єкти підприємницької діяльності [11].

На думку А. Красовської, принципами державної реєстрації слід вважати такі: законність — державна реєстрація здійснюється в суворій відповідності із законом; строковість; платність — усі реєстраційні дії є платними; територіальність — державна реєстрація здійснюється реєстраційним органом за місцезнаходженням суб'єкта; публічність — інформація, що міститься в реєстрі, має офіційний характер; достовірність — передбачається правильність внесення в реєстр і справжність (істинність) відомостей державної реєстрації. Ці відомості можуть бути оскаржені лише в судовому порядку [12].

У такому трактуванні принципів реєстрації викликає сумнів позначення

в якості принципу, наприклад, законності, оскільки це загальний принцип, властивий не тільки державній реєстрації, а й іншим процедурам, наприклад, ліцензуванню, патентуванню тощо, як і в цілому здійсненню підприємницької діяльності, тому він не відбиває специфіку державної реєстрації. Що стосується територіальності, то навряд чи її можна тлумачити як основне начало державної реєстрації поряд з такими важливими принципами як публічність, вірогідність і загальновідомість.

Вчені виділяють поряд з цілями і принципами функції державної реєстрації суб'єктів підприємництва.

У навчальній літературі відзначається, що по-перше, державна реєстрація являє собою метод державного управління сферою економічних відносин, що виконує обліково-контрольні функції [13]. Поряд з контрольною, інститут державної реєстрації покликаний виконувати інформаційну функцію. З юридично-формальної точки зору державна реєстрація виконує легалізуючі функції: акт державної реєстрації «знаменує» собою народження нового суб'єкта права, визначаючи момент виникнення правоздатності юридичної особи [14].

Деякі вчені вважають, що державна реєстрація виконує такі функції:

1) контрольну — держава в особі реєструючого органу контролює законність виникнення, зміни чи припинення статусу суб'єкта підприємницької діяльності у громадян та організацій;

2) облікову — шляхом ведення Державного реєстру забезпечується єдиний облік усіх зареєстрованих суб'єктів;

3) інформаційну — у реєстраційному органі зберігається реєстраційна справа суб'єкта, у якій містяться усі документи, що подавалися на реєстрацію;

4) статистичну — за даними реєстрації можна відстежувати динаміку ринку, досліджувати ринкове середовище, здійснювати макроекономічне прогнозування, узагальнення;

5) охоронну — державна реєстрація є засобом охорони прав та інтересів інших учасників цивільного обігу. Реєстрація свідчить про легалізацію підприємця. За цим фактом споживач має можливість відрізнити легального підприємця від осіб, які здійснюють незареєстровану підприємницьку діяльність [15].

З таким позначенням функцій державної реєстрації важко цілком погодитися. По-перше, власне реєстрація не виконує статистичну функцію, оскільки здійснення статистичних спостережень та інших методів статистичного аналізу не є функцією органів державної реєстрації. По-друге, державна реєстрація сама по собі не є засобом захисту прав і інтересів учасників господарського обігу, такими можуть бути відмова в державній реєстрації, її скасування, що мають охоронне значення. У цілому ж охоронна функція не властива державній реєстрації.

У залежності від розуміння цілей і функцій державної реєстрації суб'єктів підприємництва складається і різне відношення вчених до спрощення процедури реєстрації.

Тенденцією законодавства про державну реєстрацію суб'єктів підприємництва в останні кілька років є спрощення процедури реєстрації, у тому числі скоро-

чення кількості документів, що подаються для реєстрації, термінів реєстрації, проходження різних інстанцій тощо. Це по-різному сприймається вченими.

Переважаючою є позиція прихильників спрощення процедури реєстрації. Так, на думку Ю. Назарової, для того щоб стимулювати підприємницьку діяльність і зростання числа її суб'єктів, варто максимально спростити процедуру легалізації, у тому числі державної реєстрації суб'єктів підприємництва [16].

В економічній літературі вказується, що реєстрація юридичних осіб, за оцінками самих підприємців, не виступає нездоланим бар'єром для виходу на ринок. Однак уже на цій стадії можна говорити про непродуктивні втрати підприємців, що складають істотну суму в масштабах країни. Зняття вхідних бар'єрів передбачається, зокрема, шляхом спрощення процедури реєстрації (реорганізації) і ліквідації юридичних осіб (перехід доповідної реєстрації за принципом «одного вікна», покладання обов'язку повідомляти податкові й інші органи про створення нової юридичної особи на реєструючі органи, підвищення відповідальності засновників за вірогідність відомостей, поданих при реєстрації тощо) [17].

Однак є і супротивники такого спрощення процедури державної реєстрації суб'єктів підприємництва, зокрема, у Законі РФ про державну реєстрацію юридичних осіб.

«Шляхетна» мета спрощення процедури державної реєстрації юридичних осіб, що для розроблювачів закону, схоже, стала самоціллю, реалізована за рахунок ослаблення державного контролю за порядком створення, реорганізації і ліквідації юридичних осіб. Фактично новий закон легалізує порочну ідею відмови від будь-якої перевірки з боку реєструючих органів процесу створення юридичних осіб [18].

На нашу думку, для правильної оцінки рівня процедури державної реєстрації суб'єктів необхідно в якості критерію використовувати баланс приватних інтересів суб'єктів підприємництва та публічних інтересів.

Разом з тим, хоча публічний інтерес (що виявляється, зокрема, у контролі за законністю виникнення суб'єктів підприємницької діяльності) має важливе значення в інституті реєстрації, це не повинно тягнути за собою визнання інституту державної реєстрації виключно публічним і нав'язування йому додаткових охоронних і контрольних функцій.

Так, на думку І. М. Риженка, доцільно було б врегулювати механізм перевірки правоздатності та дієздатності фізичної особи (у тому числі неповнолітньої) у процесі державної реєстрації. Вчений вважає, що, по-перше, це зробить охоронну функцію державної реєстрації більш дієвою. По-друге, допоможе зменшити кількість випадків визнання державної реєстрації, а також господарських договорів, укладених не повною мірою правоздатними або дієздатними особами, недійсними за рішеннями судових органів, і захистить інших учасників господарських відносин від матеріальних та моральних збитків, пов'язаних з такими рішеннями [19].

Прийняття такої пропозиції означало б покладання на органи державної реєстрації не властивих їм функцій, ускладнення процедури реєстрації. Важ-

ко прийняти аргументи автора, оскільки, як відзначалося, охоронна функція не властива інституту державної реєстрації. Крім того, зменшення кількості недійсних договорів не може досягатися ускладненням процедури реєстрації.

На підставі проведеного дослідження можна дійти наступних висновків.

Цілі, принципи та функції державної реєстрації суб'єктів підприємництва є важливими елементами у механізмі правового врегулювання відносин у цій сфері, оскільки саме вони визначають засади правового впливу на відповідні відносини за участю суб'єктів підприємництва.

Щоб уникнути різного трактування цілей, принципів і функцій державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності, необхідно їх визначити в Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців».

Література

1. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців: Закон України від 15 травня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 31–32. — Ст. 263.
2. Власник і право власності. — К.: Наук. думка, 1994. — С. 90.
3. Красовська А. Державна реєстрація як умова реалізації права на підприємництво в Україні // Підприємство, господарство і право. — 2002. — № 7. — С. 62.
4. Брызгалін А. Государственная регистрация субъектов предпринимательства // Советская юстиция. — 1996. — № 24. — С. 26–27.
5. Хозяйственное право: Учебник / Под ред. В. К. Мамутова. — К.: Юриком Інтер, 2002. — С. 396.
6. Поподопуло В. Ф. Правовой режим предпринимательства. — С.Пб.: Изд-во Санкт-Петербург. ун-та, 1994. — С. 110.
7. Ершова И. В., Иванова Т. М. Предпринимательское право: Учеб. пособие. — М.: Юриспруденция, 1999. — С. 31.
8. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / За заг. ред. В. К. Мамутова. — К.: Юриком Інтер, 2004. — С. 98.
9. Ершова И. В., Иванова Т. М. Вказ. праця. — С. 31.
10. Науково-практичний коментар Господарського кодексу. — С. 101.
11. Вішник О. М. Державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності // Вісник Вищого арбітражного суду України. — 1998. — № 2. — С. 243.
12. Красовська А. Вказ. праця. — С. 64.
13. Предпринимательское право. — Ростов н/Д: Феникс, 2003. — С. 105–106.
14. Там само. — С. 109.
15. Красовська А. Вказ. праця. — С. 64.
16. Назарова Ю. Гарантии свободы предпринимательской деятельности в сфере регистрации // Підприємство, господарство і право. — 2001. — № 1. — С. 25.
17. Аузап А., Крючкова П. Административные барьеры в экономике: задачи деблокирования // Вопросы экономики. — 2001. — № 5. — С. 74, 86.
18. Предпринимательское право. — 2003. — С. 106.
19. Рижепко І. М. Шляхи вдосконалення правового регулювання державної реєстрації індивідуального підприємництва // Правове регулювання корпоративних відносин в Україні. — Львів, 2003. — С. 26–27.